

үстинен қадағалау орнатыуды мақсет етеди хэм гуннларды, соң усун қәуимлерин бойсындырыу ушын оларға әскерий атланис жасайды. Усы гезлери усун хэм гунн қәуимлериниң аўызбиршилиги бузылған еди. Усыннан пайдаланған Қытай усунларды өзине аўқамлас қылады. Қанғарлар болса гуннлар менен аўқам дүзип, усунларға топылыс жасайды. Демек, буннан жуўмақ шығады, усы дәуирде гуннлар менен қанғарлар араласады. Қарақалпақлардың пайда болыуындағы үлкен роль ойнайтуғын көп компонентликтиң биреуи усы фактор болып есапланады.

Тарийхтың еле ашылмаған бетлери оғада көп. Соның ишинде, қарақалпақлардың пайда болыуы

хақындағы пикирлер еле бир тоқтамға келмей атыр. Бул туўралы тек ғана тарийхшылар емес, ал философлар, филологлар да өзлериниң жеке пикирлерин ортаға таслап көрмекте. Мәселен, академик Ж.Базарбаев хэм тарийхшы доцент Р.Базарбаевлардың баспасөзде жарияланған “Бициң арғы тегимиз массагетлер ким болған?”, “Булар қайсы қарақалпақлар екен?”, “Монғоллар ишиндеги қарақалпақлар кимлер екен?” атлы мақалалары оқыўшыларда үлкен қызығушылық оятып, қарақалпақлардың пайда болыуы хақындағы көплеген тарийхый мәселелерди қозғауға түртки болыуы мүмкин.

Әдебиятлар

1. Бахадырова С. Қарақалпақ қандай халық. –Ташкент: «Наврўз». 2017. 16-б.
2. Ахмедов Б.А. Ўзбек улуси. -Тошкент: Абдулла Қодирий номидаги халқ мероси нашриёти. «Нур», 1992. 13-б.
3. Камалов С. Қарақалпақлардың халық болып қәлиплесиўи хэм оның мәмлекетлигиниң тарийхынан. –Нөкис: ӨзРИАҚҚБ //«Хабаршысы», 2001. 7-б.

Бу мақолада қарақалпақ халқиниң маълум бир тарихий ҳудудда шаклланиши хамда мазкур халқниң даврлар силсиласида ҳар тамонлама мавке қасб этиб борганлиги акс эттирилген. Шунингдек, қарақалпақ халқиниң қардош халқлар орасида ўзиниң бой миллий маданияти, урф-одат, аңаналари миллий менталитети билан ажралиб туриши алоҳида таъкидланған. Шунингдек, бу мақолада ўтмиши буюк, келажаги ундан хам буюк халқниң тарихига ҳолис ва муфассал баҳо берилген. Айниқса, бу мақолада қарақалпақ халқиниң қадимги давлатчилиги, урф-одат, аңаналари этник тарихи ва этногенезига алоқадор фикрлар билдирилген.

В статье описывается формирование каракалпакского народа в определенном историческом регионе и тот факт, что этот народ занимает комплексную позицию в ряде периодов. Также было отмечено, что каракалпаки выделяются среди братских народов богатой национальной культурой и национальным менталитетом. В статье также дается объективная и оценка истории нации с великим прошлым и ещё большим будущим. Также рассматриваются этническая история и этногенез древних традиций.

This article reflects the formation of the Karakalpak people in a particular historical region and the fact that this people has a comprehensive position in the series of periods. It was also noted that the Karakalpak people are distinguished among the fraternal peoples by their rich national culture and national mentality. This article also provides an objective and detailed assessment of the history of a nation with a great past and an even greater future. In particular, this article discusses the ethnic history and ethnogenesis of the ancient statehood traditions of the Karakalpak people.

РЕЗЮМЕ

РЕЗЮМЕ

SUMMARY

Ruwxılıq tiykarları. Huqıqtanıw

УДК.232-233;89(2021)

ЖАНР РАНГ-БАРАНГЛИГИ ТЕАТРИНИҢ ЖАМИЯТ ХАЁТИГА МАЪНАВИЙ – МАЪРИФИЙ ТАЪСИРИНИ ОШИРИШ ОМИЛИ СИФАТИДА

Р.Алланбаев - доцент

Ўзбекистон давлат санъат ва маданият институти

Таянч сўзлар: театр, мусиқа, моддий-техник, томошабинлар, санъати тарихи, драматургия асарлари.

Ключевые слова: театр, музыка, материалы и техника, аудитория, история искусства, драматические произведения.

Key words: theater, music, material and technical, audience, art history, dramatic works.

Тарихий манбалардан маълумки, ўзбек театр санъати тарихи жуда қадим замонлар оша яшаб келмокда. Хусусан, миллий театр санъатимиз қадимий ил-дизлари халқ оғзаки ижоди билан бевосита боғлиқ бўлиб, халқ уйинлари ва томошалари фалсафасига ҳамоҳанг шаклланган. XX аср охири ва асримиз бошида ўзбек театр санъати учун янги ривожланиш даври бошланди.

...Хусусан, пойтахтимиз ва вилоят театрларида намойиш этилган дунё сахна санъатиниң мумтоз намуналари ўз вақтида нафақат юртимиз, балки чет эл томошабинларини хам ҳайратда қолдиргани бу фикрни исботлайди. Шу билан бирга, театр ижодкорларимиз томонидан яратилган кўплаб миллий руҳдаги сахна асарлари хорижий мамлакатларда хам муваффақият билан ижро этиб келинади. Таъкидлаш жоизки, ҳозирги вақтда республикамиз театрларида турли мавзу ва жанрларда кўплаб спектакллар яратилмокда,ўзига хос ижодий изланишлар давом этмокда.

Дарҳақиқат, мустақиллик йилларида санъатнинг барча йўналишларида бўлгани каби миллий театр санъатини ривожлантириш борасида хам кенг кўламли ишлар амалга оширилмокда. Бу борада Ўзбекистонда асрлар оша яшаб келатган томоша санъати аңаналарини ўрганиш, бойитиш ва тарғиб қилиш, театр санъатини ҳар томонлама ривожлантириш, моддий-техник негизини янада

мустаҳкамлаш, мамлакатимизда амалга оширилаётган маънавий-маърифий ислохотларда театр арбоблариниң фаол иштирокини таъминлаш, миллий ва умумбашарий қадриятларни тараннум этувчи бадиий баркамол сахна асарлари яратиш, махсус таълим тизимини [1:154].

Театр маданияти замонавий социомаданий маконда ўз мохиятини эндиликда ўз ривожланишиниң мўайян босиқи тариқасида эмас, балки ўшбу ривожланиш йўналишларини қайта аңлаши сифатида идрок этмокда. Ушбу жараёнлар театр маданиятини янги жанрий шаклларга етаклайди.

Янги шаклларнинг вужудга келишида оммавий коммуникация, телевидение. Интернет маданияти катта аҳамиятга молик, улар замонавий жамият асотирилари шакллантиради. Театр ўз хаётида ўшбу асотирилларнинг мавжудлигини инобатга олиши зарур бўлади.

Хар қандай драматургия асарларини улардаги тўрли хил жанрларнинг формал белгилариниң мавжудлигига қараб эмас, балки пьеса қолдирган эмоционал таъсирнинг умумий фонидан келиб чиқиб, у ёки бу жанрга мансублигини аниқлаш мўмкин.

Бугунги кунда театр тур ва жанрларнинг кенг камровига эгадир. Санъат турлари ва сахна асарлариниң жанрларини ажратиш, уларни аниқ таърифлаш, уларнинг хусусиятларини ва бир-биридан фарқини билиш театрда қуйиладиган спектаклларнинг юқори савияда

бўлишига, актёрнинг ижро маҳоратининг шаклланига бевосита алоқадордир [2:97-98].

XX-XXI асрлар оралигининг ажратиб кўрсатилган маданий доминантлари замонавий театр маданиятига ўнинг илгари перифериялик бўлган жанрий тўзўлмаларини кўчатириш томонига қарай таъсир кўрсатади. Ушбу кўчатириш таъсирида замонавий театрнинг учта йирик жанрий бирикмаси шаклланади: ҳужжатли - концептуал: адабий-постдраматик, ва ижтимоий жистнинг бирикмаси.

Ушбу бирикмаслар нафақат замонавий социомаданий вазиятни акс эттиради. балки сахна ва залнинг театр ва томошабиннинг, жамиятнинг, ҳокимиятнинг янги диалогини шакллантиради. Ўз навбатида, замонавий театр маданияти таъкидлаб кўрсатилган учта тезавруслик структураларнинг (постмодернизм, оммавий маданият, виртуаллашув) замонавий маданият доминантлари сифатида тасдиқланишига ёрдам беради.

Мустақиллик йилларида Бердак номидаги Қорақалпоқ давлат мусикий театри репертуарида асосан драма, тарихий драма, мусикий драма, психологик драма, эртак драма, комедия, мусикий комедия, трагедия, опера, балет жанрларининг ўрин олиб келмоқда.

Таъкидлаш жоизки, драма жанри театр жамоати учун анъанавий ҳисобланади. Театрда ўз фаолиятининг биринчи ярмида асосан драма ва комедия жанрларидаги спектакллар ўйналган [3:275].

1980 йилларнинг охирига келиб театр 3 та йўналиш бўйича драма, мусикали драма, опера ва балет жанрларида ижод қилиш имкониятига эга бўлди. Ушбу муносабат билан театрга мусикали театр мавқеи берилди.

Хозирги кунда Қорақалпоқ давлат мусикий театри репертуарда спектакллар билан бир қаторда театрлаштирилган шоу концертлари ҳам ўрин олган. Театр сахнасида намоёниш этилаётган театрлаштирилган шоу-концертларни замонавий маданиятнинг доминантларининг бири оммавий маданият таъсири остида вужудга келган жанр бирикмасларининг бири сифатида қайд этишимиз мўмкин.

Замонавий маданият доминантларининг бири бўлган виртуаллашувнинг таъсири Қорақалпоқ давлат мусикий театрининг Н.Хошимовнинг «Адашганлар» асари асосида сахналаштирилган мусикий драмасида сахнадаги экрандан ҳужжатли фильм кўрсатиш турида намоён бўлмоқда.

Ишимизда долзарбликка мўлжалланишни ҳам замонавий театрининг жанрий изланишлари йўналишларининг бири сифатида қайд этилган эди. Театр репертуарини ўрганиш ушбу тенденциянинг тадқиқотларимиз объектига ҳам ҳослигини аниқлашга имкон берди. Театр сахнасидаги персонажлар доирасида қарама-қарши дунёқарашга эга оила аъзолари, ишбилармон, ўдабўрон кишилар, диний экстремистлар гирдобига тўшиб қолганлар, ҳаёт қийинчиликларига бардош бериб, муваффақиятли бўлган кишилар ўрин олган.

Адабиётлар

1. Абдулла Авлоний. Танланган асарлар. - Т.: «Маънавият», 2009.
2. Алиева Н. Санъат - менинг ҳаётим. - Т.: Ғ.Ғулом номидаги Адабиёт ва санъат нашриёти, 1975.
3. Баяндиев Т., Икромов Х., Ахмаджонова М. Ўзбек театрида миллий гоё талқини. - Т.: 2009.
4. Жура Махмуд. Саҳна ва саҳнадошлар. - Т.: «Мусика», 2009.
5. Раҳмонов М.Р. Ҳамза ва ўзбек театри. - Т.: Давлат бадиий адабиёт нашриёти. 1957.
6. Салимов О. Қасбим режиссёр. - Т.: Ғ.Ғулом номидаги нашриёт- матбаа ижодий уйи, 2009.

Театр репертуарини ўрганиш ушбу тенденциянинг тадқиқотларимиз объектига ҳам ҳослигини аниқлашга имкон берди. Театр сахнасидаги персонажлар доирасида қарама-қарши дунёқарашга эга оила аъзолари, ишбилармон, ўдабўрон кишилар, диний экстремистлар гирдобига тўшиб қолганлар, ҳаёт қийинчиликларига бардош бериб, муваффақиятли бўлган кишилар ўрин олган.

РЕЗЮМЕ

Изучение театрального репертуара позволило определить специфику этого направления в объекте нашего исследования. В числе персонажей на сцене - члены семей с противоречивым мировоззрением, бизнесмены, успешные люди, те, кто попал в водоворот религиозных экстремистов, люди, пережившие жизненные невзгоды и добившиеся успеха.

SUMMARY

The study of theatrical repertoire allowed us to determine the specificity of the object of our research in this trend. The characters on the stage include family members with conflicting worldviews, business people, successful people, those who have fallen into the whirlpool of religious extremists, people who have survived the hardships of life and those who achieved success.

Театрда 2006-2016 йиллар мобайнида театр жамоаси томонидан 38 та асар сахналаштирилган, шу жумладан 14 драма, 3 мусикий драма, 1 психологик драма, 1 эртак-драма, 1 лирик драма; 10 комедия, 2 мусикий комедия, 1 трагикомедия, 2 опера, 1 балет, 2 театрлаштирилган шоу-концерт. Мусикий театрининг кенг тарқалган моно-драма, оперетта, мюзикл, водевиль каби жанрлари умуман театр репертуарида мавжуд эмас [4].

Театр - тарбия маскани, ҳаётимиз кўзгусидир. Бинобарин, сахнага қўйилаётган ҳар бир асар юксак маънавиятга хизмат қилиши керак. Президентимизнинг театр даври билан ҳамнафас яшаётган, ҳаёт синовларида тобланган фидойи инсонлар ҳақида ҳикоя қилувчи асарларни сахнага олиб чиқиш, ёшларимизнинг маънавий дунёсини мустаҳкамлайдиган, келажакка ишончини оширадиган, ориятини кўчатирадиган замонавий қахрамонлар образини яратиш лозимлиги ҳақидаги фикрлари Қорақалпоқ давлат мусика театри жамоаси учун дастуриламал вазифасини ўтамоқда.

Мазкур театр жамоаси томонидан сахналаштирилган асарларда қўтарилаётган масалаларнинг долзарблиги, ҳаётийлиги, персонажларнинг ўзига ҳослиги, ижрода халқ театри элементларидан унумли фойдаланилаётгани муваффақият омили бўлмоқда. Шунингдек, миллий мўмтоз асарлар ва жаҳон драматургияси намуналарига мурожаат қилиниши яхши самара бермоқда.

Тадқиқотларимиз натижасида қуйидагиларни тақлиф этамиз:

1. Қорақалпоғистон Республикаси маданият вазирлиги, Қорақалпоқ давлат мусикий театри билан ҳамкорликда республика ёш драматурглар асарларининг кўрик-танловини ташкил этиш. Ушбу кўрик-танлов театр репертуарини хилма-хил жанрдаги юқори савияга эга спектакллар билан бойишига хизмат қилувчи пьесаларни танлаш ва сахналаштириш имкониятини яратади;

2. Қорақалпоқ давлат мусикий театри спектаклларини интернет порталларида жойлаштириш. Ушбу тадбир театр томошабинларининг сафини ортиради ва театр муҳлислари билан тескари алоқаларни ўрнатишга асос бўлади;

3. Театрнинг Ўзбекистон давлат санъат ва маданият институти Нукус филиали билан ҳамкорлигида талабалар учун доимий ҳаракат қилувчи мастер-класслар ташкил этиш ва уларда театр жанрларига оид масалаларни ўрганиши [5:95]. Бу бўлғуси актёр ва режиссёрларнинг касбий соҳадаги илмий-назарий, амалий тайёргарлигини юксалтиришга хизмат қилади.

Хўлоса қилиб айтганда, Қорақалпоқ давлат Академиялик мусикий театри халқимизнинг, айниқса, ёшларнинг онгига ва қалбига миллий гоёни, юксак маънавиятни, маданиятни сигдиришга қаратилган маънавий-маърифий ишларни ташкиллаштириш, такомиллаштиришда ўз ўрни ва катта таъсир қўчига эга омиллардан биридир.